

PAPER DETAILS

TITLE: Neoliberalizm Tartismalarina Maliye Politikasi erevesinden Bir Bakis

AUTHORS: Servet AKYOL

PAGES: 291-308

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/461441>

Neoliberalizm Tartışmalarına Maliye Politikası Çerçevesinden Bir Bakış*

An Overview to Neoliberalism Debates from the Framework of Fiscal Policy

Dr. Servet Akyol

Öz

2008 küresel kriz sonrasındaki uygulamalar sosyal bilimlerin birçok alanında neoliberalizm konusundaki tartışmaları tetiklemiştir. Bu tartışmalar küresel kriz sonrasında 'post neoliberal' veya 'geç neoliberalizm' olarak adlandırılan yeni bir döneme geçilip geçilmediği konusunda yoğunlaşmaktadır. Çalışmanın amacı kriz sonrası uygulanan maliye politikalarını dikkate alarak neoliberalizm kavramı etrafından dönen tartışmaları incelemektir. Neoliberalizm kavramı oldukça geniş bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle çalışmada neoliberalizm kavramı eleştirel bir perspektiften ele alınmaktadır. Çalışma neoliberalizm ve maliye politikası ilişkisini kısmen betimleyici kısmen de analitik bir düzeyde incelemektedir.

Küresel kriz sonrasında uygulanan politikalar neoliberalizmin yeni bir evreye girdiği yönünde bir anlayışın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak, küresel kriz ve mali disiplin politikaları devletin ekonomideki rolünün piyasa için ve piyasa kuralları içinde yeniden tanımlandığını göstermektedir. Bu nedenle çalışma, neoliberal politikaların teorik ve ideolojik yıpranmasına karşın devam ettiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Post-Neoliberalizm, Maliye Politikası, Mali Konsolidasyon

Abstract

Implementations after the 2008 global financial crisis have triggered the debates on neoliberalism in many areas of social sciences. These discussions have focused on whether or not there was a transition to a new area called 'post neoliberal' or 'late neoliberalism' after the global crisis. Purpose of this study is to examine the discussions about neo-liberalism concept, considering the fiscal policies that were implemented after the crisis. The concept of neoliberalism has an extensive content. Therefore, the concept of neoliberalism is discussed from a critical perspective. This study examines the relationship between neoliberalism and fiscal policy at a level partly descriptive and partly analytical.

The policies that were implemented after the global crisis have led an understanding that asserts neoliberalism has entered a new phase. However, global crisis and fiscal policies show that state's role in economy for the market and in the market is redefined. For this reason this study claims that neoliberal policies continue in spite of the erosion theoretically and ideologically.

Keywords: Neoliberalism, Post-Neoliberalism, Fiscal Policy, Fiscal Austerity

Giriş

21. yüzyılın ilk büyük krizi olan 2008 küresel finansal krizinin patlak vermesi pekçok alandaki yerleşik anlayışın sorgulanmasına neden olmuştur. Tartışmalar ana akım iktisat düşüncesinin kriz karşısındaki konumuna ve kriz sonrasında devletlerin ve uluslararası kurumların krize karşı getirdikleri çözüm önerilerine odaklanmaktadır. Krizin ortaya çıkması ile birlikte krize neden olan finansal kurumların ve şirketlerin kurtarılması, devletleştirilmesi ve ekonomileri durgunluktan kurtarmak için büyük miktarlarda mali canlandırma politikalarının hayata geçirilmesi, son 30 yıldır hakim neoliberal anlayışın değiştiğine ve/veya ortadan kalktığına yönelik bir düşüncenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum neoliberalizm etrafındaki tartışmalarının maliye politikası ile yakın ilişkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Çalışmanın amacı kriz sonrası uygulanan maliye politikalarını dikkate alarak, neoliberalizm kavramı etrafında dönen tartışmaları değerlendirmektir. Neoliberalizm genel olarak sosyal bilimlerin hemen her alanında kullanılan ancak üzerinde ortak bir uzlaşmanın sağlanamadığı bir kavram olmuştur. Bu çalışma neoliberalizm kavramının analitik gücünün ve sınırlarının, farklı disiplinlerde ele alınış biçimlerini tartışmak yerine, kavramı politik ekonomi bağlamında eleştirel biçimde ele almakta ve coğrafi temelli yaklaşımların açıklamalarından hareket etmektedir. Coğrafi temelli yaklaşımlar bir yandan neoliberalizm kavramı yerine neoliberalleşme (neoliberalization) kavramını benimserken, diğer yandan kriz sonrası neoliberalizm tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda kriz sonrası uygulanan politikaların neoliberalizm ile ilişkisini tartışmak için önemli bir zemin sunmaktadır.

Bilindiği gibi, maliye politikası, kamu harcamaları ve vergiler gibi devletin kamu maliyesi araçlarını kullanarak ekonominin tam istihdama ulaşmasını sağlamak, ekonomik dalgalanmaları en aza indirmek, adil bir servet ve gelir dağılımını oluşturmak için uyguladığı politikalar biçiminde tanımlanabilir. Küresel kriz bağlamında maliye politikalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önce kurtarma ve canlandırma daha sonra ise mali disiplin ve mali konsolidasyon biçiminde uygulanması, bu politikaların toplumsal, siyasal ve ekonomik etkilerinin farklı olmasına neden olmuştur.

Çalışmanın planı şu sırayı izlemektedir. İlk olarak neoliberalizm kavramı üzerine eleştirel bir değerlendirme yapılmakta, daha sonra kriz sonrasında neoliberalizm kavramı etrafından ortaya çıkan post-neoliberalizm tartışmaları incelenmektedir. Takip eden bölümde küresel kriz ve maliye politikası ele alınmaktadır. Devamında neoliberal politikaların değişimi konusu maliye politikasından hareketle tartışılmaktadır. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Neoliberalizm: Teorik ve Tarihsel Kısa Bir Bakış

Neoliberalizm kavramı yakın zamanda genel olarak sosyal bilimlerde özel olarak da iktisat disiplini içinde sıkça kullanılan bir kavram olmuştur¹. Öyle ki, kavram sosyolojiden coğrafya disiplinine, kent teorisinden antropoloji disiplinine kadar çok geniş bir kullanım alanı bulmuştur². Neoliberalizmin ne olduğu, nasıl tanımlanabileceği, mekansal olarak nasıl değerlendirileceği, teorik ve siyasal bir proje olup olmadığı konuları sıkça tartışılmaktadır.

Neoliberalizm kavramının tanımlanması, kavramın kapsamının olabildiğince geniş bir çerçevede ele alınmasından dolayı oldukça zordur. Neoliberalizm kavramını tanımlayan çalışmalara bakıldığında teorik bir doktrin, kapitalizmin yeni bir evresi, toplumsal sınıflar arasındaki güç yapısı temalarına ağırlık verilerek tanımlandığı gözlenmektedir. Kuşkusuz neoliberalizm kavramının tanımlanması bunlarla sınırlı değildir, bazı yazarlar neoliberalizm kavramını yerine “neoliberalleşme” kavramının kullanmaktadır. O'Connor'un (2010) ifade ettiği gibi, araştırmaya doğru giriş noktasının ne olduğu, doğru analiz biriminin ne olduğu ve sonuçların nasıl değerlendirileceği konuları neoliberalizmin teori haline getirilmesinde belirsizlik ve karmaşıklıklara yol açmaktadır³.

1 Neoliberalizm kavramının kullanımı 1990'ların ortalarından itibaren yaygınlaşmıştır. Diğer bir deyişle, kavramın küresel dolaşımı 1990'ların sonunda hızlanmış ve sosyal bilim alanındaki çalışmalarda şaşırtıcı bir biçimde artmıştır (Peck vd., 2009).

2 Bu konu ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için Yazıcı'ya (2013) bakılabilir.

3 Bu çerçevede O'Connor neoliberalizmi anlamak için bir kapitalist değişim teorisi oluşturulması gerektiğini öne sürmektedir. Ona göre marksist politik ekonominin üç değişkeni kullanılarak neoliberal dönüşüm analiz edilebilir. Bu değişkenler üretim tarzı, toplumsal formasyonun kurumsal-politika düzenlemeleri ve sınıf güçleri dengesidir (O'Connor, 2010, s.692).

Neoliberalizmin başlangıcına yönelik kesin bir tarih vermek oldukça zor olmakla birlikte, kavramın entelektüel kökeninin 1930 ve 1940'lı yıllara kadar uzandığı, politikalar bağlamında ise 1970'lerin sonunda uygulanmaya başladığı söylenebilir.

Savaş sonrasında farklı ülkelerden birçok bilim insanını ve entelektüeli bir araya getiren Mont Pelerin Topluluğu (Mont Pelerin Society)⁴ ile neoliberalizmin gündeme geldiği söylenebilir (Harvey, 2005; Turner, 2009; Birch ve Mykhenko, 2010). 1930'lar ve 1940'lar neoliberalizmin ortaya çıkmasında kritik bir dönemi gösterir; çünkü bu dönem sosyalist hareketin hakimiyetini arttırırken Batı dünyasında liberalizmin etkisinin azaldığı bir dönemi temsil eder. Neoliberalizmin yükselişi sadece liberal düşüncenin minimum devlet ve serbest ticaret gibi klasik düşüncelerinin basitçe yeniden canlandırılması değil, aynı zamanda kolektivizmin çeşitli biçimlerine tepki veren bir karşı hareket olmasından kaynaklanmaktadır (Turner, 2007, s.80).

Neoliberalizmin tarihsel gelişiminin ikinci noktası bir politika uygulaması olarak gündeme gelmesidir. Bu bağlamda Dumenil ve Levy (2009, s.43) 1979 yılını yeni düzenin simge tarihi olarak göstermektedir. 1979 darbesi olarak da adlandırılan bu tarihte, ABD'nin Merkez Bankası faiz oranlarını aniden yükseltme kararı almıştır. Neoliberalizmin ortaya çıkmasında parasalcı ekol önemli bir rol oynamış yeni kurumsal ve politika eğilimler gündeme gelmiştir.

Eleştirel yazında neoliberalizm farklı yönleri ele alınarak açıklanmaktadır⁵. Eleştirel siyasal iktisat geleneği içinde neoliberalizmin tanımlanmasına ilişkin en bilinen çalışma Harvey (2005) tarafından yapılmıştır. Harvey doktrin olarak neoliberalizm ile bir siyasal proje olarak neoliberalizm arasındaki ayırımı dikkat çekmektedir. Harvey'e göre gelirin yeniden dağılımı mülksüzleştirme yolu ile birikim (accumulati-

on by dispossession) mekanizması ile gerçekleşmektedir. Bu amaçla vergiler yoluyla gelirin yeniden dağılımı, özelleştirmeler, piyasalaştırma ve metalaştırma yolu ile geniş toplumsal kesimlerin önceden ücretsiz erişebildikleri hizmet ve mekanlara (eğitim, sağlık vb.) ulaşmasının ortadan kaldırılması ile mülkiyetin el değiştirmesi sağlanmaktadır. Harvey teorideki özgürlük ve özgürleştirme vaadine karşın, pratikte neoliberalleşmenin sadece ve sadece sınıf iktidarı ve ekonomik elitlerin gücünün yeniden kurulmasını ya da Rusya, Çin gibi örneklerde olduğu gibi bu elitlerin yaratılmasını hedefleyen ve gerçekleştiren bir siyasal proje olduğunu iddia etmektedir. Harvey, neoliberalleşmenin bu başarıyı, kapitalizmin 1970'lerdeki krizi ile ortaya çıkan sermaye birikimi sorununa çözüm üretmek ve yeni zenginlik yaratarak değil, sınıflar arası gelir bölüşümünü ekonomik elitler lehine dönüştürerek gerçekleştirdiğini vurgulamaktadır.

Harvey'den farklı olarak Dumenil ve Levy (2007; 2009) neoliberalizmi "özel bir sınıf yapısı ya da sermayenin mülkiyetinin kurumsal bir biçimi değil, bir sınıf yapısının içindeki iktidar ilişkilerinin bir biçimi" olarak tanımlamaktadır (Dumenil ve Levy, 2009, s.65). Yazarlara göre, kapitalizmin son evresi olan neoliberalizmin başlıca özelliği *kapitalist sınıfın karının artırılması ve iktidarının sağlamlaştırılmasıdır* (Dumenil ve Levy, 2009, s.51). Ortaya çıkan sürecin dikkat çeken noktası finansal kurumların ve sınıfların çatışmasıdır. Bu yeniden inşa süreci, finans olarak adlandırılmaktadır. Melez bir toplumsal kimlik olgusu olarak tanımlanan bu yapı kapitalist sınıfla finansal kurumlarının üst kesimlerini bir araya getirmektedir. Bu süreç aynı zamanda ikinci bir finansal hegemonya düzeni olarak nitelendirilmektedir. Sonuçta "neoliberalizm, bir gerileme döneminin ardından yönetici sınıfların üst kesimlerinin (en zenginlerin) güç ve gelirlerinin yeniden tesis edildiği, yeni bir toplumsal düzen" olarak tanımlanmaktadır (Dumenil ve Levy, 2007, s.26).

Yakın zamanda coğrafyacı siyasal iktisatçılar⁶ (Tickell ve Peck, 2003; Peck ve Tickell 2002; Peck vd., 2009)

4 Mont Pelerin Topluluğu II. Dünya Savaşı sonrasında İsviçre'de toplanan, kolektivizme karşı açıklamalar geliştirerek liberalizmin yeniden doğuşu için çabalayan yeni bir hareket olarak tanımlanabilir. Bu yapı farklı ülkelerden birçok akademisyeni ve entelektüeli bir araya getirmiştir. Bunlar arasında İngiltere'den Lionel Robbins, J. Jewkes ve M. Polanyi, Avusturya göçmenlerinden L.Von Mises, K.Popper, F. Machlup ve F. Von Hayek, Amerika'dan M. Friedman, H. Hazlitt ve G. Stigler, Almanya'dan Wilhelm Röpke ve W. Eucken, Fransa'dan M. Allais ve J. Rueff sayılabilir (Turner, 2007, s. 76).

5 Neoliberalizm konusu eleştirel yazında oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Bu çalışma konuya ilişkin tüm farklılıkları ortaya koymak iddiasında değildir. Bunun yerine sınırlı bir çerçevede neoliberalizm kavramını ele almayı amaçlamaktadır.

6 Coğrafyacı siyasal iktisatçılar, politik iktisat geleneği içinde sosyal bilimleri eleştirel ve bütüncül bir çerçeveden inceleyen bilim insanları olarak tanımlanabilir. Politik iktisadı bir sosyal ilişki olarak ele alan bu yaklaşım, analizini coğrafya üzerine temellendirmekle birlikte, politik-ekonomik süreçlerin mekansal ilişkiler aracılığıyla dönüştüğünü, mekan, bölge ve ölçek konularının siyasal ekonomik süreçler bağlamında anlaşılabilirliğini öne sürmektedir. Bununla birlikte, mekansal ilişkiler, çevre, toplumsal yeniden üretim, neoliberal politikaların etkileri, bölgesel büyüme, emek ve cinsiyet konuları da bu yaklaşımın temel araştırma konuları arasında yer almaktadır.

kendi içinde tutarlı ve tamamlanmış bir duruma işa-ret eden “neoliberalizm” kavramından ziyade tarihsel olarak spesifik, devam etmekte olan ve içsel çelişkili dinamikleri içinde barındıran bir süreç olarak “neoliberalleşme” kavramsallaştırmasını öne çıkarmaktadırlar. Bu yaklaşıma göre, tek bir neoliberalizmden bahsetmek mümkün değildir, bunun yerine neoliberalizmin farklı biçimlerinden söz edilebilir. Bu farklı neoliberalizmlerin ortak paydasını toplumsal yaşamın tüm alanlarında metalaşmanın yoğunlaşması tutkusu oluşturmaktadır. Neoliberalizmin merkezi noktalarından bir tanesi de devletin sessiz kalması değil aktif olmasıdır. Neoliberalizm kavramı siyasal ve ekonomik yaşamda piyasa temelli rekabetin artması ve metalaşma süreçlerinin genişlemesi biçiminde ifade edilmektedir (Brenner vd., 2010, s. 330).

Bu yazarlara göre neoliberalizm kurumsal bir dönüşümden çok, siyasal-ekonomik değişim sürecini göstermektedir. Neoliberalleşme karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir. Piyasa kurallarının ve disiplininin hayata geçirilmesi için devlet gücünün kullanılması olarak tanımlanabilir (Tickell ve Peck, 2003, s. 165-166). Buna göre neoliberalleşme benzer/karşılaştırılabilir terimlerde kavramsallaştırılabilir: bir tekil varlık, öz ve tam olarak değerlendirilmek yerine bir belirti/sendrom olarak daha iyi anlaşılabilir. Neoliberalleşme süreçlerini analiz edebilmek için “gerçekte var olan neoliberalizm” (actually existing neoliberalism) kavramını kullanan coğrafyacı siyasal iktisat analizleri, neoliberalleşmenin bağlamsal ve patikanın belirleyiciliği” (path-dependency) boyutları ile incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Yazıcı, 2013, s. 16). Sonuç olarak, neoliberalleşme projesi düz bir çizgide olmayan, siyasal olarak anlaşılabilir ve melez bir fenomendir. Neoliberal projenin ‘içinde’ ve ‘dışında’ki arasında ayrım yapabilmek kolay değildir. Öyle ki, neoliberalizm ve diğerleri arasında demir bir perde söz edilmez (Peck vd., 2009, s. 104).

Neoliberalleşme süreçlerinin üç temel analitik boyuttan söz edilebilir: düzenleyici deneyimler (regulatory experiments), temsil yetkileri arasında politika transferi (inter-jurisdictional policy transfer) ve ulus-ötesi kural/rejimlerin oluşumu (formation of transnational rule-regimes). Bunlar 1980’den beri dünya etrafında genişleyen ve mekansal olarak yayılan neoliberalleşme süreçlerinin dönemleştirilmesi için temel ayrımlardır. Coğrafyacı siyasal iktisatçılar neoliberalizmin geçirdiği tarihsel dönüşüm konusunda üç ayırıcı evreden söz etmektedir. Bu üç evre *erken/*

ilk neoliberalizm (proto-neoliberalizm), *etkisizleştirme neoliberalizmi* (roll-back neoliberalism) ve *yayıma/genişleme neoliberalizmi* (roll-out neoliberalism) olarak adlandırılmaktadır. Bu ayrım aynı zamanda neoliberalizmin 1970’lerdeki ideolojik eleştirilerden, 1980’lerin ulus devlet projesi ile devam etmesine ve 1990’lardan sonra küresel hegemonik egemenliğe geçişi de ifade etmektedir (Tickell ve Peck, 2003, s. 168).

Erken-neoliberalizm, 1970’lerde stagflasyon krizi ile gündeme gelen, Keynesyen karşıtlığı ve devlet başarısızlığı üzerine kurulan, M. Friedman ve F.Von. Hayek’in entelektüel ve ideolojik çerçevesini belirlediği erken neoliberal evreyi tanımlamaktadır.

Neoliberalizmin etkisizleştirme evresi ise 1970’lerdeki entelektüel felsefi bir proje biçiminden 1980’lerde neoliberal siyasal ve ekonomik bir projeye geçişi temsil etmektedir. Keynesyen finansal düzenlemelerden vazgeçilmesi, devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması ve özelleştirme uygulamalarının yaygınlaşması, sendika ve örgütlü emeğin zayıflatılması, sıkı para ve sistemik borçlanma konularının gündeme gelmesi dönemin en tipik unsurları arasında yer alır. Bu bağlamda neoliberal argüman piyasaların serbestleştirilmesi, yönetim hakkının restore edilmesi üzerinde durmuştur (Peck ve Tickell, 2002, s. 388).

1990’larla birlikte neoliberalizm yayılma/genişleme evresine girmiştir. 1980’lerde Reagan ve Thatcher’da cisimleşen sığ neoliberalizminin kurumsal ve siyasal sınırlarına erişilmiş, neoliberalizmin piyasa merkezli biçimine artan biçimde itirazlar yönelmiştir. Bu süreç neoliberalizmin yeni kurumsal yapılarının oluşumunu ve hükümet müdahalelerinin değişimini göstermektedir. Ulus devlet düzeyinde makroekonomi yönetimi, düşük enflasyon, esnek emek piyasası, hükümet harcamalarının azaltılması, merkez bankalarının görece özerkliğine odaklanmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTO) ve Dünya Bankası (DB) gibi kurumlar ise trafik akışını kontrol eden birer polis rolünü üstlenmiştir. 1990’lardaki neoliberal politikalar konusunda belirtilmesi gereken nokta, ekonomi politikaları alanında finansallaşmanın⁷ hızlı bir biçimde yaygınlaşıp derinleşmesi

7 Finansallaşma çoğu zaman neoliberalizm ile birlikte gelişen, iç içe geçen ve onu tamamlayan bir süreç olarak tanımlanabilir. Günümüz küresel krizi neoliberal finansallaşmanın bir sonucu olarak da açıklanmaktadır. Bu çalışma neoliberalizm ile finansallaşma süreçlerini bir biri ile iç içe geçtiğini kabul etmektedir. Finansallaşma ve kriz konusunda Lapavistas’a (2009) bakılabilir.

ile ekonomik krizlerin artışıdır. Yayılma-genişleme neoliberalizminin aşırılığı 1990’larda Meksika, Rusya, Asya, Arjantin ve Türkiye gibi ülkelerde ortaya çıkan finansal krizlerde somutlaşmıştır. Bu duruma tepki ise küresel finansal istikrarı sağlamak için yeni finansal mimari arayışı, sosyal politika alanında yok-sulluğun yeniden keşfi, esnek çalışmanın normalleştirilmesi, refah uygulamalarının azaltılması, aktif istihdam politikalarından vazgeçilerek yeniden düzenlenmesi ve emek piyasasının kurumsal sınırlarının yeniden oluşturulması biçiminde olmuştur (Peck ve Tickell, 2002, s.391).

1990’lara ilişkin bir önemli nokta da gelişmiş ülkelerde neoliberal politikaların sadece merkez sağ partilerin politikaları ile sınırlı kalmayıp, Blair, Clinton ve Schroder gibi merkez sol/sosyal demokrat parti politikalarının da, bu sürece dahil olmasıdır. Bu açıdan sosyal demokrat neoliberallerin yeni biçimleri kamu-özel ortaklığı, özelleştirme, minimal devlet, esnek emek piyasaları uygulamaları, neoliberal kurumların genişlemesine ve neoliberal hegemonyanın kurumsal ve siyasal olarak güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu durum ‘Üçüncü Yol’ olarak tanımlanan ‘soft neoliberalizm’ olarak da adlandırılmaktadır (Peck ve Tickell, 2002, s.384). Sonuçta, neoliberalizm 1970’lerdeki erken evresinde 1980’lerdeki devletin geri çekilmesi ve kuralsızlaştırmaya dayanan siyasal ve ekonomik bir projeye, 1990’larda ise yeni kurumsal yapılara ve teknokratik yönetim biçimine dayanan bir yayılma evresine girerek kendi içindeki evrimini sürdürmüştür.

Neoliberalizmden Post-Neoliberalizme (Mi?)

2007/2008 finansal ve ekonomik krizinin ardından sosyal bilimciler arasında hem krizin nedeni ve sonuçları hem de kriz sonrasında ve kriz esnasında neoliberalizmin bu süreçteki rolü tartışılmaya başlanmıştır. Küresel kriz neoliberal anlayışın krizi aşmak amacıyla öncekilerden farklı öneriler, farklı stratejiler gündeme getirmesine neden olmuştur. Kapitalizmin neoliberal evresinin krizini aşmak için geliştirilen bu farklı uzlaşma, öneri ve stratejiler “post-neoliberalizm” kavramı altında toplanmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta kavramın “liberalizmin sonu” ve “devletin dönüşü” söylemlerinden farklı bir bakış açısını yansıtmasıdır (Demir, 2011). Brand ve Sekler’ inde (2009, s.6) ifade ettiği gibi,

“tüm post-neoliberal yaklaşımlar ortak bir noktaya sahiptir; ‘neoliberalizmin’ bazı özgün görünümünde kırılmaların olduğu ve olası post-neoliberalizmin farklı görünümünü kapsadığı yönündedir, fakat bu yaklaşımlar keskin biçimde farklılık göstermektedir ve oldukça karmaşıktır.”

Kriz sonrası neoliberalizm etrafında dönen tartışmaları kabaca üç grupta toplamak mümkündür. Bu yaklaşımların ilki neoliberalizmden post-neoliberalizme geçildiğini savunmaktadır. Birinci gruptaki yaklaşımlar serbest piyasa kapitalizminin ideolojisinin ve pratiklerinin veya ‘neoliberalizmin’ saygınlığını yitirdiği ve piyasa güçlerini kısıtlamak için saldırgan devlet müdahalesi temelinde yeni bir düzenleyici reform döneminin ortaya çıktığını iddia etmektedir (Altwater, 2009; Stiglitz, 2008; Wallerstein, 2008). İkinci grup neoliberalizmin yeni bir evreye geçtiğini genel olarak kabul etmekle birlikte, bu değişimin niteliği konusunda farklı açıklamalara sahiptir (Harvey, 2009; Hendrikse and Sidaway, 2010; Brenner vd., 2010; Peck vd., 2009). Son gruptaki açıklamalara göre neoliberalizm ideolojisi başarısız olmuştur, ancak neoliberal pratikler bu düşüncenin tükenmediğini göstermektedir (Demir, 2011; Aalbers, 2013)⁸.

Yeni bir düzenleyici reform döneminin ortaya çıktığını öne süren Altwater (2009) neoliberalizmin Ağustos 2008’de sona erdiğini; çünkü krizin öncekilerden çok daha derin olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, kriz sonrasında gözlenen şey; yurttaşların vergi yükünde ve kamu borcunda artış ve enflasyon oranının hızlanması ve finansal kurumların kurtarılması için yurttaşların satın alma güçlerinin azaltılmasıdır. Finansal kurumlar aşırı neoliberal pratikleri ve bazı saldırgan yapılarını koruyarak ekonomik olarak varlığını sürdürebilir. Burada dikkat çeken nokta finansal piyasalarda finansal istikrarın politik düzenleme ile başarılabilirliği. Aslında post-neoliberalizm, finansal neoliberalizmi aşırı irrasyonellikten kapitalist finans adına kurtarılmasına yönelik düzenlemelerdir. Ancak bu post-neoliberal olabilir, fakat post-kapitalist düzenle aynı anlama gelmemelidir. Altwater’e göre, neoliberal kavramların krizi kapitalizmin sonrası yapıları amaçlayan bir düzen içinde sonuçlanması zorunlu değildir. Aksine, finansal kesimde post-neoliberalizm devletin daha güçlü bir rolünü içerebilir ve bu kapitalist hege-

8 Son iki grup arasında ince bir çizginin olduğu ve açıklamaların birbirine çok yakın olduğunun da altı çizilmelidir.

monyanın yeni formları biçiminde ortaya çıkabilir. Burada Altvater post-neoliberalizm aşamasına geçilmekle birlikte post-kapitalist bir gündemin gerçekleşmeyeceğini bunun sosyal hareketlerin entelektüel ve siyasal olarak 21.yy finansal sistemini yeniden dönüştürme sürecini başarıp başaramayacağına bağlı olduğunu vurgulamaktadır (Altvater, 2009, s.85).

Hendrike ve Sidaway (2010) neoliberalizmin öncekinden farklı özelliklere sahip yeni bir evreye girdiğini ve bu sürecin neoliberalleşmiş mekan aracılığıyla işlediğini öne sürmektedir. Neoliberalizmin bu yeni dönemi “3.0 sürümü” olarak adlandırılmaktadır. Başka bir deyişle, bu dönem farklı özelliklere sahip yeni bir evredir, ancak niceliksel bir değişime sahiptir ve birçok yerde neoliberalleşme yoğunlaşmıştır. Yazarlara göre, neoliberalizmin bu yeni dönemi bilgisayar programlarına atfen 3.0 sürümü olarak kabul etmektedir. Neoliberalizmin 3.0 sürümüne 2000 yılında ABD’de datcom balonunun patlaması ile 2008’de Amerikan tüketim ve varlık balonunun büyük çöküşü arasındaki bir dönemi kapsamaktadır. Merkez ülkeler açısından neoliberalizm 3.0 sürümü bazı noktalar etrafında açıklanabilir. Bunlar devletin mali krizi, bazı banka ve varlıkların devletleştirilmesi, denetim ve hesap verme söyleminin yeniden düzenlenmesi, güvenlik, coğrafi-politik ve neoliberalizm bağlarının sıkışması olarak sayılabilir.

Harvey (2009) ise kriz sonrasında neoliberal dönüşüm meydana geldiyse bile bunun niteliksel bir kayış olmadığını vurgular. Harvey’e göre krizin neoliberalizmin sonunu gösterip göstermediği sorusuna verilecek cevap neoliberalizmden ne anlaşıldığına bağlıdır. Ona göre neoliberalizm serbest piyasa, özelleştirme, kişisel sorumluluk, özgürlük ve bireysel özgürlük hakkında neo-liberal söylemle maskelenen, bir sınıf projesidir. Bu sınıf gücünün restorasyonu ve sağlamlaşması anlamına gelir ve bu anlamda neoliberal proje tümüyle başarılıdır. Kurtarma paketleri ile 700 milyar dolarlık bir kaynağın kullanılması ABD hükümeti ve halkına yönelik bir “finansal darbe” olarak nitelendirilebilir⁹. Harvey’e göre, kapitalist sınıfın

krizi bu sınıfı eskisinden daha güçlü hale getirerek çözülmüştür (Harvey, 2009, s.1).

Neoliberalizmin post-neoliberalizm olarak adlandırılan yeni bir evreye girdiği konusunda bir diğer açıklama neoliberalleşme kavramını kullanan coğrafyacı siyasal iktisatçılardan gelmektedir. Bu yaklaşımı benimseyen yazarlar ilk olarak post-neoliberalizm tartışmaları konusunda dikkatli davranılması gerektiğini vurgulamaktadır. Post-neoliberalizm konusundaki yaklaşımlar düzenleyici sistemleri dikkate alan tekil bir açıklama biçimine dayanmaktadır. Şöyle ki, 20 yıl önce Berlin Duvarı’nın çökmesi nasıl sosyalizmin ortadan kalktığını göstermiyorsa, Wall Street’in çökmesi de neoliberalizmin ortadan kalktığını göstermeyecektir. Bu tür yaklaşımlar günümüz krizinin sistemik bir çöküş olarak açıklanması hatasına düşmektedir (Brenner vd., 2010, s.328). Bu yaklaşım ikinci olarak, neoliberalizmin entelektüel projesinin belki pratik olarak ölmüş olabileceğini ancak krizi yönlendiren yönetim tarzı olarak neoliberalizmin, toplumsal yapıdaki düzensiz patlamaların ve buna karşı gelişen savunmanın etkisi ortadan kalkınca eski haline dönebildiğini vurgulamaktadır. Bu neoliberalizmin öldüğü ancak hala egemen olduğu bir dönemi ifade etmekte ve “zombi evresi” olarak tanımlanmaktadır (Peck vd., 2009, s.105; Peck, 2010).

Post-neoliberalizm evresine geçilmediğini öne süren açıklamalar neoliberalizmin ideolojik olarak aşınmasına, mali disiplin politikaları ile diğer uygulamalarla kendini dönüştürme ve yeniden üretme başarısına odaklanmaktadır. Neoliberalizm sadece egemen olarak kalmamış, aynı zamanda ‘sistemi nasıl koruyup yenileyeceği’ konusunda sürekli yeni düşünceler ileri sürmeye devam etmiştir. Bu anlamda küresel krizin ortaya çıkması neoliberalizm ideolojisinin başarısız olduğunu, ancak uygulanan politikalar bu düşüncenin tükenmediğini göstermektedir. Başka bir deyişle, günümüz krizi serbest piyasa ideolojisinin temelini çürütmektedir, ancak bu durum neoliberalizmin ortaya çıkan yeni durumlar karşısında dönüşebilme kapasitesini yitirdiği anlamına gelmemektedir. Zamanımızın büyük krizi neoliberalizmin hegemonyasının bir krizi olmamıştır. Çünkü neoliberal ideolojiye yönelik itirazlara rağmen neoliberal çözümler hızlı bir biçimde uygulamaya geçirilmiştir. Birçok Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinde krizin kendini ifade etme biçiminin neo-Keynescilik ya da post-neoliberalizm olmadığı, daha ziyade elitler lehinde neoliberalleşmenin yoğunlaşması olduğu vurgulana-

9 Harvey, “Ulusal kurtarma” teriminin kusurlu olduğunu öne sürmektedir; çünkü bu varolan finansal sistemin tümünün kurtarılması değil, sadece banka ve kapitalist sınıfların kurtarılmasıdır. Kurtarma paketleri ile aslında para bankalara gitmekte bu ise ev sahiplerinin ipotekten kurtarılması anlamına gelmemektedir. Bankalar bu paraları kullanır, herhangi birine borç vermez fakat diğer bankalara satabilir. Bu ise bankaların sınıf güçlerinin sağlamlaşmasına yol açacaktır (Harvey, 2009, s.3).

bilir. Aalbers (2013, s.1089) bunu mali disiplin politikalarının “zenginlik suçları için toplumsal bir ceza” olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle kriz anlarının neoliberalizmin anlaşılmasında anahtar noktalar olduğu söylenebilir.

Kriz sonrası dönem ‘geç neoliberalizm’ ya da ‘yoğunlaşmış neoliberalleşme’ olarak değerlendirilebilir, ancak kesinlikle neoliberalizmle yer değiştiren bir şeyin göstergesi olarak kabul edilmemelidir. Kriz sonrasındaki uygulamaların seyrine bakıldığında öncelikle temel amacın servet kayıplarını azaltmak olduğu, işsiz kalanlara, tüketicilere ya da krizde evini kaybedenlere yönelik çözümlerin ikinci planda kaldığı gözlenmektedir. Emek piyasası ve sosyal politikalar konusunda ise hakim anlayışta bir değişiklik olmamış, geçerliliğini korumuştur (Demir, 2011, s.10).

Küresel Kriz ve Maliye Politikası

Son kriz karşısında dikkat çeken nokta para politikası araçlarının yeterli olmayışı ve maliye politikalarının kullanılmasıdır. Bilindiği gibi, son 30 yıllık dönem dikkate alındığında para politikasının maliye politikasına tercih edildiği, tam istihdam yerine fiyat istikrarına odaklanıldığı gözlenmektedir. Büyük finansal şirketler için kurtarma paketleri, kamulaştırmalar, canlandırma ve teşvik amaçlı kamu harcamalarının artırılması, devletin büyük ölçüde varlıklı kesimler lehine maliye politikasını kullandığını göstermektedir. Oysa, kriz karşısında emekçilerin işlerini ve varlıklarını kaybetmeleri karşısında istihdam kaybını önlemeye yönelik bir politika benimsenmemiştir. Başka bir deyişle, finansal sektör için son borç başvuru mercii görevini üstlenen devlet, istihdam konusunda böyle bir yönetime başvurmamıştır (Griffith-Jones ve Jolly, 2013, s.50). Üstelik genişletici maliye politikası uygulamaları nedeniyle artan bütçe açıkları ve borçlar için 2010 yılından sonra uygulamaya başlanan mali disiplin politikaları ile bu politikaların maliyeti tüm topluma ve çalışanlara yüklenmiştir.

Kriz karşısında ülkeler ilk olarak merkez bankalarının faiz indirimlerine ve diğer para politikası önlemlerine başvurmuşlardır. Ancak bu önlemlerin etkileri oldukça sınırlı düzeylerde kalmıştır. Daha sonra kriz karşısındaki temel politika finans ve bankacılık kurumlarının kurtarılması biçimine dönmüştür. Ülkeler zorunluluk derecelerine göre, finansal sistemlerini tamamen çökme riskinden kurtarmış ve şiddetli özel

talep sorununu azaltmak için kamu harcamalarını arttırmışlardır. Parasal otoriteler ise faiz oranlarını tarihsel düzeylere düşürmüş, bankalar arası piyasa finansmanının aniden kesilmesine karşılık limitsiz ölçüde likidite sağlamışlardır (Calcagno, 2012, s.24). Özellikle ABD ve İngiltere’de büyük ölçekli banka, sigorta ve finansal kurumların kurtarılması büyük miktarlardaki kamu kaynaklarının kullanılmasını gerektirmiştir. ABD örneğinde kurtarma paketleri 2008 ortalarında 700 milyar dolara ulaşmış, 2009 yılı başlarından itibaren yeni banka kurtarma paketleri devreye girmiştir. Gelişmiş ülkelerin hazine ve merkez bankaları finansal sistemi kurtarmak amacıyla küresel finansal sisteme yaklaşık 21 trilyon dolar enjekte etmişlerdir. Bu rakam ABD’nin GSYH’nın bir buçuk katına eşittir (McNally, 2013, s.54).

Bu politika krizin yarattığı panik ortamının bir ölçüde yumuşatılması ve finansal sektörün kurtarılmasını sağlamıştır. Başka bir deyişle, 2008 yılında derinleşen kriz sonrasında, finans merkezli birikimin istikrarı “devlet müdahaleleri” ile yeniden sağlanmaya çalışılmıştır. Kriz yönetiminde ilk dalgaya göreli olarak sıkı uluslararası işbirliği ve devlet müdahaleleri damga vurmuştur. Konjonktür programları, bazı sektörlerin desteklenmesi, düşük faiz politikaları ve finans sektöründe kısmi kamulaştırmalar bu amaca yönelik başlıca uygulamalardır. Sözü edilen uygulamalar, daha önceki neoliberal politikalarla kimi farklılıklar gösterse de, neoliberalizmden vazgeçilmediği kısa bir zaman sonra ortaya çıkmıştır (Demir, 2011, s.9).

Kurtarma ve canlandırma paketlerinin mali yükünün kamu kesimine aktarılması, birçok ülkede kamu dengelerinin büyük oranda bozulmasına yol açmıştır. Bu yeni durum karşısında kamu kesiminin sorunlarını ortadan kaldırmak amacıyla 2010 yılından itibaren mali disiplin politikalarına geçilmiştir. Kriz sonrası uygulamalarındaki bu politika değişikliğinin etkileri günümüzde de devam etmektedir. Bu dönemdeki maliye politikalarının temel amacı, mali dengenin sağlanması ve borç oranlarının düşürülmesine odaklanmaktadır. Ancak mali disiplin politikalarının beklenen düzeyde bir iyileşme sağlamaması, düşük büyüme ve yüksek işsizlik gibi sorunların devam etmesine yol açmıştır. Başka bir deyişle, krizin kökenleri unutulurken, önde gelen Euro bölgesi kurumları mali disiplin kriterinin daha katı bir biçimde uygulanmasını önermiştir. Bütçe dengesi ve düşük kamu borcu düzeyi ancak mali disiplin politikaları ile bir çözüme

kavuşturulabilecektir. Bu noktada çelişkili olan ise hükümetleri finanse etme rolünün krizin ortaya çıkmasına neden olan aynı finansal sektöre bırakılmış olmasıdır (Zezza, 2012, s.38).

Mali Disiplin Politikalarına Dair Bazı Örnekler

Küresel kriz 2010 yılından itibaren AB'ye sıçrayarak başta Yunanistan, Portekiz, İspanya, İrlanda ve İtalya gibi çevre ülkeleri ve Balkan ülkelerini derinden etkilemiştir. Bu ülkeler içinde dikkat çeken örnek kuşkusuz Yunanistan'dır.

Yunanistan'ın yaşadığı kriz doğrudan Avrupa Parasal Birliğini tehdit ettiği için AB ve uluslararası kurumların baskısıyla bir istikrar ve mali disiplin politikası gündeme gelmiştir. Nisan 2010'da Yunan hükümeti Euro alanında bulunan diğer ülkelere ve IMF'den finansal destek talebinde bulunmuş, Avrupa ülkeleri IMF'nin de destek vermesi koşulu ile Yunanistan'a finansal destek vermeyi kabul etmiştir¹⁰. Bu çerçevede IMF tarafından dayatılan mali disiplin önlemleri kapsamında vergi artışları getirilmiş (alkol sigara ve petrol vb.), ücretler acilen %7 oranında azaltılmış ve beş yıllık bir süre için dondurulmuş, kamu işçilerinin iki aylık ikramiyeleri %30 oranında azaltılmış, ücretli izin ödemeleri ve diğer ikramiyelerinde kesintiye gidilmiş; kamu sektöründeki sözleşmeli ve geçici işçilerin işten çıkarılması gündeme getirilmiş (150.000 kişi); kamudan emekli olan her beş kişinin yerine sadece bir kişinin işe alınması ve emeklilik yaşının artırılması öngörülmüş; aralarında Olympia Havayolları,

su hizmetleri, elektrik üreticileri, toplu taşıma, posta idaresi ve limanlarında bulunduğu çok sayıda devlet kuruluşunun kısmen ya da tamamen özelleştirilmesi benimsenmiştir. İlave olarak rüşvet ve vergi kaçırma-yı engellemeye yönelik bir savaş stratejisi öngörülmüştür (Albo ve Evans, 2012, s.331; Sadiku vd., 2014, s.33; Monastiriotis, 2013, s.5). Şubat 2012'de yapılan anlaşmaya ek olarak 2012 Ekiminde ülkenin alacaklılarıyla yapılan ikinci kurtarma paketi altında yeni bir anlaşmaya varılmıştır. Bu önlemler daha önce yasalara ya da üzerinde anlaşılan önlemlerin sert bir biçimde korunmasını amaçlamaktadır¹¹.

Kriz ve mali disiplin politikaları açısından dikkat çeki-ci bir ülkede İrlanda'dır. İrlanda, AB'de içinde küresel finansal krizin kapsamı ve derinliği açısından OECD ülkeleri arasında İzlanda'dan sonra en fazla etkilenen ikinci ülkedir. Bu nedenle krizin faturasını kamu sektörüne ödetme politikasından çok şiddetli biçimde etkilenmiştir. İrlanda, 2006 yılında, küresel finansal kriz ortaya çıkmadan bir yıl önce, %6'lık bir büyüme gerçekleştirmiştir. Ancak devlet, finansal krizden kaynaklanan zararları üzerine almıştır. Öyle ki, ülkenin bu zararları ortadan kaldırmak için ABD'deki finans sektörü kurtarma operasyonları için yapılan harcamalardan 10 kat daha yüksek kişi başına harcama yapmıştır (Albo ve Evans, 2012, s.327). 2006'da %4,7 olan işsizlik oranı, 2010'da %14,1'e, 2012'de ise kriz öncesinin üç katına çıkarak %15,3'e yükselmiş, özel sektördeki istihdam kaybı %16 olmuştur. Sonuçta, bütçe açıkları 2009'da GSYH'nın %14,3'üne, kamunun brüt borcu ise GSYH'nın %70,3'üne çıkmıştır.

AB'ye yeni üye olan Hırvatistan ve Romanya gibi çevre ülkeler de kriz sonrasında mali disiplin politikaları ile karşı karşıya kalmıştır. Hırvatistan'ın kriz karşısında uyguladığı politikalara bakıldığında kabaca iki evreden söz edilebilir (Franičević, 2013, s.76). Mali disiplin politikalarının ilk evresi 2009-2010 dönemini kapsamaktadır. Bu evrenin temel özelliği

10 2 Mayıs 2010 tarihinde Yunanistan'ın Avrupa Komisyonu, IMF ve Avrupa Merkez Bankası ile toplam 110 milyon Euro'luk finansal destek paketi üzerinde uzlaştıkları ve bu kapsamda IMF ve Yunanistan'ın 30 milyon Euro'luk stand-by anlaşması yaptıkları kamuoyuna duyurulmuştur. Yunanistan Avrupa Komisyonu, IMF ve Avrupa Merkez Bankası ile yaptığı üç yıllık stand-by anlaşmasının koşullarına bakıldığında, AB'nin mali disiplin sorununu işgücü verimsizliği, sosyal harcamaların ve kamu personel ücretlerinin yüksekliği ile ilişkilendirdiği ve sözkonusu krizin faturasının doğrudan doğruya emek kesimine çıkardığı açık biçimde anlaşılmaktadır. Bu anlaşmaya göre, öncelikle kamu kesimi ücretlerinin düşürülmesi, sosyal harcamaların azaltılması ve kalıcı bir sosyal güvenlik reformunun gerçekleştirilmesi şart koşulmuştur. Aynı anlaşmanın bir diğer önemli koşulu, Yunanistan ekonomisinin daha rekabetçi bir yapıya kavuşturulmasıdır. Bunun için üretim maliyetlerinin yeniden kontrol edilerek azaltılması ve enflasyonun düşürülmesi, bu sayede genel fiyatlar açısından rekabetçi konuma yükseltmesi koşul olarak öne sürülmüştür.

11 Paketin kapsamı sosyal yardımlardan daha fazla kesinti, akaryakıt vergilerinde artış, maaşların tamamının verilmemesi ve emekli maaşlarından daha fazla kesinti ve 2012 yılında 15,000 kamu çalışanının işten çıkarılmasını içermektedir. Bir bütün olarak ele alındığında Ocak 2010-Ocak 2013 arasında emeklilik ve kamu sektörü ödemeleri ortalama %25 düşerken, etkin vergi oranları %20'den fazla bir artış göstermiştir. Kamu sektörü istihdamı dondurulmuş ve iş hukuku yasalarındaki kısıtlamalar kapsamlı bir şekilde kaldırılmıştır. Aynı zamanda özel sektördeki ücretler de %15 azalmıştır (Monastiriotis, 2013, s.6-7)

IMF'nin yardımından kaçınan Hırvatistan hükümetinin aniden Nisan 2010'da 'Ekonomik Toparlanma/İyileşme Programı' ilan etmesidir. Ancak bunun öncesinde Hırvatistan hükümeti uluslararası sermaye piyasalarına başvurarak 2 milyar Euro borçlanmıştır. Bu programın temel amacı devletin ekonomiden geri çekilmesini, gerekli yapısal reformların uygulanmasını, işsizlik yardımlarında kesintileri, emeklilik reformu kamu yönetiminin rasyonelleştirilmesini ve etkinleştirilmesini, bütçe harcamalarının kısılmasını, vergi sisteminin basitleştirilmesini, devlet yardım sisteminin reforme edilmesini sağlamaktır. Toparlanma programına ilave olarak bir 'Mali Sorumluluk Yasası' (Fiscal Responsibility Law) kabul edilerek, hükümetin temel bütçe dengesi sağlanıncaya kadar %1 oranında kamu harcamalarını azaltması benimsenmiştir. Bu politikalara ilişkin beklentiler ekonomik büyümenin sağlanması, mali durumu düzelmesi ve yüksek rekabet yeteneğinin ortaya çıkması yönündedir (Ott, 2010, s.73). Mali disiplin politikalarının ikinci evresi 2012 ve sonrasında kapsamaktadır. Ülke ekonomisi 2009'dan itibaren kümülatif olarak %10'lara ulaşan bir küçülme ile mali ve dış açıkların artışı ve sosyal kesimlerin durumlarının kötüleşmesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak, 2012 Mart'ında durgunluğun derinleşmesiyle birlikte kamu harcamalarını sürdürmek için KDV oranı %23'ten %25'e çıkarılmıştır.

Küresel kriz ve Euro Bölgesi krizinden derinden etkilenen bir diğer ülke ise Romanya'dır. Romanya ekonomisinin krize girmesine yanlış yurtiçi politikaların neden olduğu küresel krizin bu süreci tetiklediği iddia edilmektedir (Voinea, 2013; Voinea ve Ion, 2013). Başka bir deyişle, Romanya'nın uyguladığı yanlış yurtiçi politikalar krizin reel üreticisidir, küresel krizin yayılması ise krizi tetikleyen dışsal mekanizmalardır. Romanya hükümeti Şubat 2009'da krizin olumsuz etkilerine karşı koymak için 13 milyar euro canlandırma paketi açıklamıştır. Romanya hükümeti canlandırma paketinden iki ay sonra Nisan 2009'da IMF ile stand-by anlaşması imzalamıştır. IMF ile yapılan anlaşma ile 20 milyon euroluk borcun AB, Dünya Bankası ve IMF tarafından karşılanmasını öngörmektedir. Stand-by anlaşmasını 2011'deki ihtiyati anlaşma izlemiştir. Romanya hükümetinin IMF'ye Niyet Mektubundan da anlaşılacağı üzere çıkış stratejisi uzun vadede tasarrufların arttırılması, kamu sektörü reformu ve kamu mali finansman kalitesinin geliştirilmesine dayandırılmaktadır (Voinea ve Ion, 2013, s.150). Bu çabalara karşın, 2008'de %7,3 gibi olduk-

ça yüksek bir büyüme performansı sergileyen ülke 2009'da % 6.6 gibi keskin bir oranda küçülmüş, kriz öncesinde zaten artmakta olan bütçe açığının GSYH'ya oranı %5.7'den %9'a sıçramış ve kamu borcu/GSYH oranı %13.4'ten %23.6'ya çıkmıştır. Beklenen iyileşmenin sağlanamaması nedeniyle 2010 ortasında Romanya hükümeti IMF gözetimi altında sert önlemleri uygulamaya karar vermiştir. Bu çerçevede Katma Değer Vergisi oranı %19'dan %24 çıkartılmış, tüm ücretler nominal olarak %25 ve bütün sosyal yardım ödemeleri %15 oranında azaltılmış ve kamu sektöründen kitlesel işten çıkarmalar başlamıştır. Kamu sektöründe maaşların %25 azalmasıyla birlikte, krizin etkilerini ortadan kaldırmak için alınan bir diğer önlem, sendikaların gücünün zayıflatılması ve işçilerin işten çıkarılma maliyetinin azaltılması içeren, Emek Yasasının esnekleştirilmesidir (Voinea ve Ion, 2013, s.153). Romanya hükümetinin hiçbir banka kurtarma operasyonu yapmaması ve ülkenin kamu borcunun oldukça düşük düzeylerde olmasına rağmen, mali disiplin politikaları Avrupa'nın diğer ülkelerinden daha sert bir biçimde uygulanmıştır. Romanya örneğindeki mali disiplin politikası tipik ortodoks yaklaşımlara uygun bir biçimde, harcama kontrolüne, parasalci bir yaklaşıma ve ihracat rekabetini atıracığı düşünülen düşük reel ücretlere dayanmıştır (Voinea, 2013, s.1000).

Birçok ülkede kriz sonrasında uygulanan politikalar açısından iki nokta dikkat çekmektedir. Bunların ilki, merkez ülkelerde kriz karşısında kurtarma ve canlandırma politikaları daha etkin bir biçimde uygulanmış iken, çevre ülkelerde mali disiplin politikalarının daha yoğun kullanılmasıdır. İkincisi neoliberal politikalarla karşı artan tepkilerin birçok AB ülkesini siyasi krize sürüklemesidir. IMF-DB denetimindeki mali disiplin önlemleri, İrlanda ardından Portekiz, İspanya, Slovakya, Yunanistan ve İtalya'da siyasi iktidarların değişmesine neden olmuştur.

Neoliberalizm ve Maliye Politikası

Kriz sonrasında gündeme gelen neoliberalizmden 'post-neoliberalizm'e veya 'geç neoliberalizm'e geçiş tartışmaları üç eksenle değerlendirilebilir. Bunlardan ilki uygulanan politikaların (maliye politikaları) toplumsal ve sınıfsal kapsamı ve etkileridir. İkincisi bu politikaları uygulayan devlet ve IMF gibi ulusal ve uluslararası aktörlerin rolü ve işlevidir. Üçüncüsü ise bu politikaların ideolojik temellerinin ne olduğudur.

Maliye Politikasının Toplumsal Etkileri

1980'lerden beri uygulanan neoliberal politikalar toplumsal kesimleri farklı biçimlerde etkilemektedir. Özellikle kriz ortamında hayata geçirilen para ve maliye politikaları bu durumun somutta görüleceği alanlardır. Benzer biçimde, küresel kriz sonrasında uygulanan politikalar da kimi zaman örtük kimi zaman açık bir biçimde toplumsal kesimleri önemli ölçüde etkilemektedir.

Günümüzde finansal sektörden kaynaklanan ve diğer alanlara yayılan krizin ilk olarak hükümetlerin mali canlandırma paketleriyle kurtarılması, daha sonra ortaya çıkan kamu krizinin mali disiplin politikaları ile ortadan kaldırılmaya çalışılması, yani krizin maliyetinin ve yükünün sorumlu olan kesimlerden alınarak toplumun diğer kesimlerine aktarılması, vurgulanması gereken en can alıcı noktadır. Öyle ki, kriz sonrasında işsizlik ve istihdam kayıplarının telafi edilmek yerine, krizin yükünün mali disiplin ile kamu sektörüne aktarılıp daha geniş toplumsal kesimlere yansıtılması neoliberal politikalarının siyasal ve ideolojik mantığının geçerliliğini koruduğunu göstermesi açısından önemlidir. Peet'in (2011, s.384) ifadesiyle "mali disiplin bir sınıf mücadelesi eylemi" olarak nitelendirilebilir. Üstelik kriz karşısında finansal sektöre yönelik herhangi bir düzenleme ve öneri getirilmeyip, kamu mali dengeleri bozulan ülkelerin ilave finansman ihtiyacı için krizin nedeni olan finansal sektöre terk edilmesi de aynı anlayışın bir başka görüntüsüdür. Böyle bir durum, neoliberalizmin, maliyetlerin çalışan ve yoksul insanlara yüklendiği bir 'sınıf projesi' olarak tanımlanmasına yol açmaktadır (Collinicos, 2012, s.73).

Küresel finansal kriz sonrasında gündeme gelen mali mali disiplin politikaları aslında finansal sektörün neden olduğu krizin etkilerinin ortadan kaldırılması için uygulanan mali canlandırma paketlerinin bir sonucudur. Bu durum finansal krizi yaratan kesimler ile kriz sonrası uygulanan politikaların maliyetlerinin kimlere yansıyacağı sorusunu da gündeme getirmektedir. Daha da önemlisi, devlet politikalarının en baştan beri, iki temel noktaya odaklandığı söylenebilir. Bunların ilki, özel bankacılık sisteminin sağ salım kurtarılması ve ayakta tutulması iken, ikincisi finans sektörünün bir bütün halinde ve sistematik bir biçimde yeniden yapılandırılmasından kaçınılması, canlandırma paketlerinin tümünde finansal sisteme yönelik bir 'ceza', 'kontrol' ve 'baskı altına alınması' gibi

herhangi bir çabanın ortaya çıkmamasıdır. Ayrıca, devletin kapitalist sınıfı vergilendirme gücü 'uluslararası rekabet yeteneğini' artırma girişimleriyle daha da aşındırılmaktadır (Albo ve Evans, 2012, s.312-318). Bununla birlikte, mali disiplin politikalarının yükü varlık balonlarını yönlendiren ya da ondan yararlananlara yönelik olmamış, kamu hizmetlerinin azaltılması, emekli ve ücretlerin kısılması ve daha yüksek işsizlik olarak büyük ölçüde çalışanlara aktarılmıştır. Mali disiplin politikalarının bir etkisi de uzun dönemde önemli bir eşitsizliğe yol açmasıdır. Borçların ödenmesi ve mali disipline dayanan politikalar tipik olarak ücret gelirlerinde bir azalmaya yol açmakta, kar ve rant gelirleri üzerinde önemli bir etkiye neden olmamaktadır.¹²

Maliye Politikası ve Aktörler

Kuşkusuz devlet ekonomik yaşamın en önemli ve etkili aktörlerinden bir tanesidir. Devletin niteliği ve yeniden üretimi neoliberalizm tartışmalarında merkezi bir konumdur. Kriz ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeler devlet gücünün belirli düzeylerde yeniden hayata geçirildiğini göstermektedir. Bilindiği gibi, neoliberal dönemde devlet konusundaki yaygın anlayış devletin ekonomik faaliyetlerden geri çekildiği ve güçsüzleştiği yönündedir. Aksine devletler dışsal bir unsur olarak değil, neoliberalizmin merkezinde yer almaktadır. Çünkü neoliberal dönemde devletlerde cisimleşen özgürlükler finansal sermaye, ulusötesi sermaye, iş dünyası ve özel mülk sahiplerinin çıkarlarını yansıtmaktadır (Harvey, 2005, s.7). Bu devlet, önceki toplumsal düzenin gerektirdiği bazı işlevlerinden (sosyal güvenlik, sanayileşme politikaları) kurtulmuş ama küresel olarak güçlenmiştir (Dumenil ve Levy, 2009, s.55). Bir başka deyişle, neoliberal pratikler bir bütün olarak devletin geri çekilmesini değil, devletin yeniden yapılandırılmasını ifade etmektedir. Buradaki temel felsefenin sermaye kesiminin amaç ve çıkarlarının diğer kesimler aleyhine yeniden kurulmasına yönelik hegemonik bir proje olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle kriz dönemlerindeki devlet müdahalelerinden toplumun büyük bir bölümünün faydalanması amaçlanmaz, aksine bu politikalar genellikle küçük bir azınlık için geçerlidir (Saad-Filho, 2012, s.269).

¹² Ball vd., (2013) 17 OECD ülkesine yönelik 1978-2009 dönemini kapsayan çalışmalarına göre mali disiplin politikaları uzun dönemde eşitsizliğin artmasına neden olmaktadır.

Küresel kriz sonrasında devletin maliye politikası ve diğer araçlarla benimsediği uygulamalar kriz öncesi ile karşılaştırıldığında önemli farklılıklar gözlenmektedir. Kriz sonrasında finansal kurumların kamulaştırılması ve mali canlandırma paketleri aslında kapitalist devletler tarafından izlenen güçlü ve müdahaleci bir ekonomi politikasını göstermektedir. Bu politikalar ilk olarak neoliberal uygulamalardan vageçildiği izlenimini yaratmıştır. Özellikle ABD ve İngiltere gibi merkez kapitalist ülkelerde finansal kurumların kamulaştırılması neoliberal yapıların ve politikaların ortak aklında radikal bir ayrılık gibi görülmüştür. Ancak bu politikalar temelde sermaye gücüne meydan okuyacak bir değişiklik yaratmamıştır. Kamulaştırma sermaye birikim sürecinin devam etmesini garanti altına almak için tasarlanmıştır. Banka fonlarının tam istihdamı finanse etmek için kullanılması ya da çalışanlar için ucuz kredi sağlanması gibi toplumsal amaçlar için kullanılmamış olması radikal bir değişikliğin olmadığını göstermektedir (Cahill, 2011, s.491). Bununla birlikte, finansal sektöre yönelik herhangi bir düzenleme getirilmezken, mali disiplin politikaları çerçevesinde özelleştirme ve emek piyasalarının esnekleştirilmesine yönelik uygulamaların hayata geçirilmesi devlet politikalarının aslında 'piyasa düzenlemeleri'ni canlandırmak amacını taşıdığını göstermektedir.

Küresel kriz süresince uygulamaları ile dikkat çeken bir diğer kurum IMF'dir. Günümüz konjonktürünün IMF açısından ilginç ve önemli görünüşleri vardır. Bunlar, IMF'nin kriz süresince önerdiği politikaların niteliği, önceki krizlerde uygulanan politikalardan farklılıkları ve kurumun yapısı ve işlevindeki değişikliklerdir. Dünya ekonomisinin yönetilmesinde ve yönlendirilmesinde önemli bir rol oynayan kurumun yukarıda ifade edilen unsurlarda meydana gelecek bir değişiklik neoliberalizm tartışmalarını da doğrudan etkileyebilecektir.

IMF'nin 1980 ve 1990'lı yıllarda borç verme programı "Washington Uzlaşması" olarak adlandırılan piyasaların serbestleştirilmesi paradigması ile aynı anlama gelmiştir. Bu süre boyunca IMF'nin temel politikası borç alan ülkeler için üç temel özelliğten oluşmaktadır: Bunların ilki, yurtdışı talebin kısılarak ekonomik istikrarın sağlanması, ikincisi ihracatın çeşitlendirilerek ve ticaret engellerinin azaltılarak uluslararası ekonomik bütünleşmenin sağlanması ve üçüncüsü teşviklerin azaltılması, kamu iktisadi kurumlarının

özelleştirilmesi, kamu hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi, dolaylı vergilerin sadeleştirilmesi, faiz oranlarının serbestleştirilmesi, döviz kuru kontrollerinin kaldırılması ve enflasyonun azaltılması ile yurtdışı piyasalarının serbestleştirilmesidir. Son 30 yılda 92 stand-by anlaşmasının görüşmeleri süresince ulusal otoritelere yönelik IMF'nin politika tavsiyelerinin niteliksel analizi incelendiğinde bazı politika alanlarında büyük ölçüde sürekliliğin olduğu bazılarında ise birtakım değişikliklerin meydana geldiği gözlenmektedir. Buna göre, IMF'nin politika tercihleri öncelikli olarak 1980'lerin ortasından 2000'lerin sonuna kadar ekonomik açıdan sorunlu ülkelere mali konsolidasyon önermek biçimindedir. Bu bir anlamda tek bir politika kalıbının herkese uyduğu (one-size-fits-all) yönündeki eleştirileri haklı çıkarmaktadır.

2008-2012 döneminde IMF ile ülkelerin yaptığı stand-by anlaşmalarının içerikleri incelendiğinde mali disiplin politikalarının dayatıldığı gözlenmektedir. 86 ülkedeki mali eğilimlere bakıldığında, 2008-2009 dönemine göre, 2010-2011 yıllarında yaklaşık olarak hükümetlerin %40'nın toplam harcamalarında kesintiye gitmeyi planladıkları görülmektedir. Harcamalarda planlanan kesinti oranı GSYH'nın %2,6'sı, bazı durumlarda ise %4-13 düzeyindedir. Krizin zirve noktasında mali canlandırma ve kamu harcamalarının artışı desteklenirken, IMF tarafından 2010 yılı için ülkelerin üçte ikisinde kamu harcamalarında kesintiye gidilmesinin desteklendiği ya da tavsiye edildiği gözlenmektedir. 2011 ve sonrası için mali disiplin küçük bir istisna hariç bütün ülkelere önerilmektedir (UNICEF, 2014, s.2-3).

2008-2012 döneminde dikkat çeken bir başka gelişme IMF heyetlerinin borçlanma programı çerçevesinde üç politika alanındaki tavsiyelerinde ısrarlı bir tutum sergilemesidir. Başka bir deyişle, IMF'nin politika tavsiyelerinde üç alan yüksek tutarlılık derecesini göstermektedir. Bunlar çevrim yönlü mali disiplin, kamu harcamalarının sektör sübvansiyonlarından sağlık, eğitim ve altyapı yatırımlarına doğru yeniden tahsis ve özellikle tüketim üzerindeki dolaylı vergilerin artırılmasıyla vergi sisteminin genişletilerek düşük vergi gelirlerine dikkat çekmektir. 2008-2012 döneminde IMF ile stand-by anlaşması yapan 25 ülkenin %96'sına mali kısıtlama, %84'üne harcamaların yeniden tahsis, %88'ine vergi tabanının genişletilmesi, %52'sine özelleştirme ve %56'sına kamu hizmetlerine yönelik harcamaların azaltılması önerilmiştir.

Bu dönemde yapılan stand-by anlaşmalarında faiz oranlarının serbestleştirilmesi (% 28), döviz kuru kontrollerinin kaldırılması (% 48) ve ticarete yönelik engellerin kaldırılmasına (% 20) yönelik tavsiyelerin daha düşük düzeyde olduğu gözlenmektedir. Faiz oranları ve ticaretin serbestleştirilmesi ile özelleştirmeye yönelik IMF politika tavsiye sıklığı önceki dönemlerle karşılaştırıldığında 2008-2010 ve 2010-2012 yıllarında keskin bir azalış göstermiştir. Burada özelleştirmeye yönelik politika önerisinin %50'lerde seyrettiğinin de not edilmesi gerekmektedir. Bu durum IMF'nin mali konsolidasyonu teşvike dayanan daha dar temellere dönen (back to basics) bir yönelimi göstermektedir. IMF'nin politika tavsiye bileşiminde bu değişim örgütün politika paradigmasında büyük bir değişim geçirdiğini göstermez. Bunun yerine IMF'nin küresel kriz sürecindeki politika tavsiyelerini politika alternatiflerini genişletmek yerine daha kısıtlı politika kapsamına odaklanarak, temel faaliyet stratejisini sürdürmeyi benimsediğini göstermektedir (Broome, 2014, s.15-19).

IMF'nin kriz sonrasındaki politikalarına yönelik bir başka nokta ise politika tutarsızlığı olmuştur. Grabel (2011, s.806) bu durumu "üretken tutarsızlık" kavramı ile tanımlamaktadır. Buna göre 'üretken tutarsızlık' geçmiş yıllardaki 'neoliberal tutarlılık' kavramıyla yer değiştirmiştir. Üretken tutarsızlık ulusal hükümetler, çok taraflı kurumlar ve iktisatçılar tarafından bugüne kadar tutarlı bir strateji ya da rejimin her hangi bir parçasının kalıcı hale getirilmemesi ve bu durumun yaygınlaşmasını temsil etmektedir. Üretken tutarsızlık terimi hem söylem hem de politika düzeyinde kriz karşısında evrensel olarak uygulanabilir, istikrarlı bir bütünleşmenin olmayışını işaret etmektedir. IMF'nin kriz sonrasında ülkelerle yaptığı stand-by anlaşmasında sermaye kontrollerine yönelik politikayı bir seçenek olarak kabul etmesi önemli bir gelişmedir. İzlanda'nın durumu bunun en iyi örneğidir¹³. İzlanda'nın IMF ile imzaladığı stand-by anlaşması ile ilgili en önemli şey sıkı sermaye kontrolü ihtiyacını dikkate alan koşulları içermesidir. Burada vurgulanması gereken nokta neoliberal dönem boyunca gerçekleşen diğer krizler sonrasında IMF ile imzalanan önceki stand-by anlaşmalarında sermaye kontrollerine yönelik bir uygulamanın olmayışdır. Daha da şaşırtıcı olan, stand-by anlaşması sermaye

ye çıkışlarına yönelik kontrolleri de kapsamaktadır (Grabel, 2011, s.814). İzlanda'nın sermaye kontrollerinden sonra birçok ülkede bu yöndeki uygulamaları benimsemiştir. Bu ülkelerin birçoğu kurun değerlendirilmesi yönündeki baskıları ve/veya enflasyon ve spekülasyon baskıyı azaltmak için sermaye akımlarını kontrol etmeyi amaçlamıştır¹⁴. 2008-2011 döneminde birçok gelişmekte olan ülkenin kriz karşısında sermaye hareketleri üzerine kontrol getirmiş olması IMF tarafından da bir seçenek olarak değerlendirilmiştir. IMF tarafından yapılan değerlendirme bu uygulamaların geçici olması gerektiği, kısa vadede bu tip politikalar uygulanabilir, fakat uzun vadede bu politikaların kesinlikle kabul edilemez olmasıdır. Kısa vadede sermaye hareketlerine yönelik kontrolleri DB da kısmen desteklemiştir. Sermaye hareketlerine yönelik kontrol getirilmesi 1980'lerden beri sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi yönündeki politikaların değiştiği, yani neoliberal politikaların sona erdiği biçiminde bir algının oluşmasına yol açmıştır. Ancak kriz sonrası sermaye hareketlerine yönelik kontrol getirilmesi neoliberal politikaların değiştiği yönünde değerlendirmemelidir. Öyle ki, bu politikaların kısa vadeli olması gerektiği vurgulanmış, sermaye hareketlerine yönelik radikal ve kalıcı bir politika değişikliği de gündeme gelmemiştir. Gelişmiş ülkelerin kriz karşısında uyguladıkları bu politika karşısında IMF bu durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte dikkat çeken nokta, küresel krizin IMF'nin gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümünde sarsılan imajını düzeltmesi ve onu yeniden merkezi bir aktör yapmasıdır. Sonuç olarak, 10 yıl öncesine kadar IMF'nin ön planda tuttuğu politikalar piyasaların serbestleştirilmesine yönelik iken günümüz krizi serbestleştirilen piyasalarda ortaya çıkmıştır. 2000'lerle birlikte IMF'nin yapısı ve işleyişine yönelik reform çalışmaları

14 Ekvator, Aralık 2008'de sermaye girişi ve çıkışını yönetmek için bir dizi önlemleri hayata geçirmiştir. Tayland ise Aralık 2009'da yabancı yatırımcılarının spekülasyon baskılarını azaltmak için sermaye girişi üzerine yeni kısıtlamalar uygulamıştır. Aynı zamanda, Çin sermaye girişi ve çıkışı üzerine var olan kontrollere ilave önlemler getirmiştir. Haziran 2010'da Endonezya kısa dönem yatırımları yönlendiren 'sermaye kontrolü benzeri' terimi ile ifade edilebilecek acemice bir uygulamayı kamuoyuna duyurmuştur. Aynı ay, Güney Kore sermaye girişi üzerine kontrol getirmiştir. 2010 Haziran'ında Arjantin ve Venezüella sermaye çıkışlarına yönelik kontrol getirmiş, özellikle Arjantin'de ABD doları ile satın almaları katı biçimde sınırlarken, Venezüella'da döviz kuruna erişim konusunda yeni kısıtlamalar uygulamıştır (Grabel, 2011, s.816).

13 İzlanda, 1976 yılında İngiltere ile yapılan anlaşma sonrasında IMF'den yardım alan ve stand-by anlaşmasını imzalayan ilk batılı ülkedir.

ları ve tartışmaları küresel kriz sonrasında radikal bir değişikliğe uğramamıştır. Başka bir deyişle, küresel kriz süreci IMF'nin yapısında, önerdiği stand-by paketlerinde ve işleyişinde radikal bir değişikliğe yol açmamıştır.

Siyasal ve toplumsal aktörler açısından dikkat çeken bir noktada siyasal iktidarlar ile neoliberal politikaları destekleyen kurumlar arasındaki ilişkilerdir. Yunanistan örneği bu bağlamda dikkat çekicidir. Radikal sol ittifak partisi Syriza altı yıldır sürekli küçülen ve son beş yıldır mali konsolidasyon politikaları uygulayan bir ülkede iktidara gelmiştir. Seçim öncesi Syriza'nın borçların ödenmemesi ve mali konsolidasyon politikalarının durdurulması temel talepleri arasında yer almıştır. Ocak 2015 tarihinde iktidara gelen Syriza AB, Avrupa Merkez Bankası ve IMF üçlüsü (Troyka) ile sert müzakereler yapmak durumunda kalmıştır. Ancak Syriza mali disiplin politikalarının devam etmesini Temmuz ayında referanduma götürmeden 30 Haziran'da IMF'ye olan borçlarını ödeyemez bir konuma düşmüştür. AB, Avrupa Merkez Bankası ve IMF üçlüsünün reform paketlerine karşı halktan %60 oranında destek almasına karşın, 20 Temmuz'da Avrupa Merkez Bankasına 3,5 milyar euro'luk bir kredi taksidini ödenemeyeceği kesinleşmiştir. Bu gelişme, bankaların bir haftalığına kapatılmasını, transerlerin durdurulmasını zorunlu hale getirmiş ve bir finansal panik ortamı oluşmuştur.

Referandumdan iki hafta sonra Yunanistan halkının reddettiği anlaşma (Üçüncü Memorandum), Syriza hükümeti tarafından imzalanmıştır. Parti içinde ve kamuoyunda ortaya çıkan tartışmalara rağmen Eylül ayında yapılan genel seçimlerde Syriza %35 oy oranıyla tekrar birinci parti olmayı başarmıştır. Bu yeni duruma ilişkin Boratav (2015) üç duruma dikkat çekmektedir. Bunların ilki, Üçüncü Memorandum'un mali konsolidasyon açısından önceki hükümetler tarafından imzalanan anlaşmalar kadar ağır koşullar içermesidir. İkincisi Yunanistan borçlarının ödenmesi için yönetimi AB, Avrupa Merkez Bankası ve IMF üçlüsünde olan 'Yunan Cumhuriyeti Varlık Geliştirme Fonu' oluşturulmuş ve 50 milyar euro'luk ayrıntılı bir özelleştirme programı hazırlanmıştır. Sonuncusu Syriza hükümetinden önce yapılan anlaşmaların borç yükümlülüklerinin aynen sürdürülmesi, borçların çevrilebilmesi için üç yıllık ve 86 milyar euro'luk yeni bir kredi paketi gündeme gelmiştir. Bu yeni kredi paketi programın sıkı sıkıya izlenmesine bağlanmıştır.

Yunanistan örneği neoliberalizm küresel kriz sonrasında aşınan hegemonyasını yeniden güçlü bir biçimde inşa ettiğini göstermesi açısından önemlidir. 21. Yüzyılın başlarında Latin Amerika'da neoliberalizme karşı sol-sosyal demokrat partiler iktidara gelmeyi başarmıştır. Küresel finansal krizin bir euro krizine dönüşmesi, özellikle Avrupa'nın çevre ülkelerinde toplumun önemli bir bölümünün neoliberal politikalara tepkilerinin artmasına neden oldu. Bu anlamda neoliberalizm karşısı bir programla Avrupa'da iktidara gelen ilk örnek Yunanistan'da iktidara gelen Syriza'dır. Ancak Syriza toplumsal desteğine rağmen kısa zamanda AB, Avrupa Merkez Bankası ve IMF karşısında kendisini iktidara getiren talepleri terk etmek durumunda kalmış ve daha geri bir pozisyonu savunmak durumuna düşmüştür.

Maliye Politikalarının İdeolojik Arka Planı

Küresel kriz sonrasında uygulanan kurtarma ve mali disiplin politikaları neoliberalizmin teorik ve ideolojik hegemonyasının yeniden üretilmesinde temel bir rol oynamıştır. 1980'lerden beri az gelişmiş ülkelerde farklı adlarla uygulanan mali disiplin politikaları günümüzde Euro bölgesi için kriz sonrasında gündeme gelmiştir. Bougrine (2012) mali disiplin politikalarının günümüz açısından '*diktatörlüğün yeni bir tipi*' olarak düşünülebileceğini öne sürmektedir. Diktatörlüğün yeni tipi olarak adlandırılan bu yeni rejim kitlelerin ekonomik ve sosyal haklarından (istihdam, işsizlik, yardımlar vb.) küçük bir azınlığın çıkarı için dışlanarak, finansal desteklerin azaltılması ve sosyal programların tasfiye edilmesi anlamına gelmektedir (Bougrine, 2012, s.111).

Öniş ve Kutlay (2012) neoliberal hegemonyanın yeniden üretilmesinde üç noktanın altını çizmektedir. Yazarlara göre 'küresel krizin yeterince yaygın ve uzun olmayışı', 'yerleşik fikirlerin katılığı' ve 'Wall Street lobisinin gücü' neoliberal hegemonyanın kriz sonrasında yeniden üretilmesinde etkili olmuştur. 2007/2008 küresel krizin Büyük Bunalım kadar 'derin ve yaygın olmayışı'nın temel nedenlerinden bir tanesi kriz sürecinde etkin müdahaleci politikalar ile hükümetlerin uyguladığı büyük çaplı kurtarma paketleridir. Örneğin ABD Merkez Bankası, henüz ekonominin durgunluğa gireceği netleşmeden piyasalara müdahale etmiştir. Bununla birlikte bütün dünyadaki merkez bankalarının ortak tepkisi, finansal sistemdeki olası bir likidite krizini kronikleşmeden frenleyebilmiştir. Ancak burada vurgulanması gereken nokta kriz son-

rası ilk ele alınan konjonktürel önlemlerle yapısal nedenlerin göz ardı edilmesi yönünde psikolojik bir etki yaratılmış olmasıdır. Küresel finansal krizin üzerinden dört yıl geçmesine rağmen, yerleşik fikirlerin bu yakıcı gerçeğe henüz yeterince yüzleşmediği görülmektedir. Ekonomistlerin büyük çoğunluğu, mevcut ekonomik krizin aynı zamanda neo-klasik iktisadın da krizi olduğunu görmekte zorlanmaktadır. Bu nedenle 2008'den bugüne yapılan tartışmalarda, sadece az sayıdaki siyasal iktisatçı, ekonomik düşüncede bir paradigma değişikliği önermiş, bu azınlığın içinde de daha küçük bir azınlık alternatif bir bakış açıları oluşturmak için ciddi önerilerde bulunmuştur. Hakim paradigmanın kendini yeniden üretmesindeki son unsur yerleşik çıkar gruplarının, özellikle finans lobisinin karar alıcı mekanizmalarla iç içe oluşudur. Mevcut sistemin asıl kazananları olarak finans lobisinin gücünü törpülemek ciddi çaba siteyen bir süreçtir. Reform karşıtı Wall Street lobisinin gücü, birbiriyle bağlantılı ama farklı üç alandan oluşmaktadır: Maddi kaynaklar ve lobi gücü, Kamu otoriteleri ve finans aktörleri arasındaki "özel ilişki" ve düşünsel üstünlük (Öniş ve Kutlay, 2012, s.230-233).

Sonuç

1980'lerden beri neoliberalizm üzerindeki tartışmalar heterodoks politik iktisadın temel konularından bir tanesidir. Neoliberalizm ve/veya neoliberalleşme kavramı genel olarak siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlara yönelik piyasa temelli rekabetin ve metalaşma süreçlerinin genişleyerek devam ettiği çelişkili bir süreç olarak tanımlanabilir. Küresel krizin ortaya çıkışı ve kriz sonrasında gündeme gelen politikaların niteliği ve kapsamı neoliberalizm konusundaki tartışmaların artmasına neden olmuştur. Bu sürecin yakın gelecekte de devam etmesi beklenebilir.

Bilindiği gibi, kriz sonrasında finansal piyasalara dayalı sistemi sürdürmek için devletler ve uluslararası kurumlar kriz yönetimini üstlenmiştir. Başlangıçta uluslararası işbirliği içinde finansal sistemin küresel çapta çöküşünü önlemeye yönelik uygulamalar ağırlık kazanmış, ancak devletlerin kriz yönetimi mevcut durumu değiştirmede olduğu gibi, birbirini etkileyen yeni sorunlar gündeme getirmiştir. Küresel finansal kriz kamu borç krizine evrilmiş, borçlar ise kamu kesimine yönelik mali disiplin politikaları ile çalışanlara yüklenmiştir. Böylelikle krizin ikinci dalgasında ne-

oliberal araçlar yeniden otoriter ve sert bir biçimde uygulanarak yapısal çelişkileri ve sorunları sürdürmüştür.

Bu politikaların uygulanmasında devletlerin ve uluslararası kuruluşların kısa süreli de olsa farklı tipte ve içerikte politikaları benimsemesi neoliberalizmin yeni bir evreye girdiği yönünde bir anlayışın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu politikalar arasında en göze çarpanı finansal sektöre yönelik kurtarma paketleri ve bazı kurumların kamulaştırılmasıdır. Ancak özellikle 2010 yılından sonra gerek ülkelerin gerekse IMF gibi kurumların mali disiplin politikalarına yönelerek kamu harcamalarının azaltılmasına, özelleştirme ve emek piyasalarının esnekleştirilmesine yönelik düzenlemeleri yeniden uygulamaya koyması varolan neoliberal algıda bir değişikliğin olmadığını göstermiştir. IMF'nin yapısı ve işleyişine yönelik reform çalışmalarının ve tartışmalarının küresel kriz sonrasında radikal bir değişikliğe uğramaması, kurumun önerdiği stand-by paketlerinde ve işleyişinde radikal bir değişikliğin ortaya çıkmaması aslında konjonktürel ve geçici bir durumun varlığını göstermesi açısından önemlidir.

Kriz sonrasında uygulanan politikalar neoliberalizm etrafındaki tartışmalar bağlamında ele alındığında iki noktanın öne çıktığı söylenebilir. Bunlardan ilki, kriz karşısında devletlerin kurtarma ve canlandırma paketleri uygulaması mevcut politikaların değiştiğine yönelik bir anlayışın oluşmasına neden olmuştur. Bu politikalar ilk anda Keynesyen politikalara dönüşün bir işareti olarak algılanmıştır. Başka bir deyişle, devletlerin kriz karşısında kurtarma ve canlandırma paketlerini hayata geçirmesi neoliberal politikaların aşındığı ve/veya değiştiği yönünde bir düşüncenin oluşmasına yol açmıştır. Bu durum, kriz sonrasında neoliberalizmi konu olan erken çalışmalarda kendini göstermektedir.

İkinci nokta, küresel krizin derinleşip bir kamu kesimi krizine dönüşmesidir. Kamu kesiminin krizini ortadan kaldırmak için gündeme gelen mali disiplin politikaları ile neoliberal mantık kendini yeniden en açık biçimiyle göstermiştir. Finansal krizden kamu kesiminin krizine geçilmesiyle birlikte, mali disiplin ve/veya mali konsolidasyon politikaları yapısal problemlerin çözümü olarak gündeme gelmiştir. Vergi artışları, kamu kesiminde istihdam edilenlerin maaşlarında ve emeklilik ödemelerinde kesintiler, kamu

varlık ve işletmelerinin özelleştirilmesi, emek piyasalarının esnekleştirilmesi bu çerçevede uygulanan temel politikalar olmuştur. Bu açıdan 1980'lerden günümüze kadar uygulanan mali disiplin politikalarında bir değişikliğin olmadığı söylenebilir. Başka bir deyişle, neoliberalizm mali disiplin politikaları ile özüne dönmüş, herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Küresel kriz ve mali mali disiplin politikaları ile neoliberalizmden post-neoliberalizme geçildiğini iddia eden çalışmalar farklı noktaları vurgulasa da paylaşımları ortak nokta neoliberalizmin ideolojik ve entelektüel olarak aşınmış olmasıdır. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde toplumsal muhalefetin yükselişi ve bazı ülkelerde siyasal iktidarların değişmesi bu anlayışın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Buna karşın, neoliberal politikalara artan tepkiler ulusal ve küresel ölçekte neoliberal politikaları destekleyen yerleşik ekonomik ve finansal güç odaklarını kapsamlı bir yapısal reform programını hayata geçirmeye zorlayamamıştır. Kriz sonrasında finansal kurumların özellikle bankaların düzenlenmesine veya toplumsal kontrolüne yönelik herhangi bir gelişme olmaması bu durumun en iyi örneğidir. Siyasal alana ilişkin bir diğer örnek Yunanistan'dır. Yukarıda açıklandığı üzere, Yunanistan'da neoliberal politikalara karşı bir söylemle iktidara gelen Syriza, kısa bir zaman diliminde taleplerinin önemli bir bölümünden vazgeçmek durumuna düşmüştür. Öyle ki, referandum'a götürdüğü mali konsolidasyon paketini uygulamak zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak, neoliberalizm kendi içindeki evrimini sürdürmekte, teorik ve ideolojik yıpranmaya karşın farklı politikalarla etkisini devam ettirebilmektedir. Küresel kriz ve mali disiplin politikaları devletin ekonomideki rolünün piyasa için ve piyasa kuralları içinde yeniden tanımlandığını göstermektedir.

Kaynakça

- Aalbers, M. B. (2013). Neoliberalism is Dead...Long Live Neoliberalism!, *International Journal of Urban and Regional Research*, 37 (3), 1083-1090.
- Albo, G., Bryan, E. (2012). Kurtarma Stratejilerinden Çıkış Stratejilerine Geçiş: Kamuda Kemer Sıkma Kavgası. Panich, L. Albo, G ve Chibber, V. (Ed.), *Sosyalist Register 2011 Bu Defaki Kriz içinde*, (Çev Umut Haskan) (s. 310-335). İstanbul: Yordam.

Altwater, E. (2009). Postneoliberalism or postcapitalism? The Failure of neoliberalism in the financial market crisis, *Development Dialogue*, 51, 73-86.

Ball, L., Furceri, D., Leigh, D., Loungani, P. (2013). The distributional effects of fiscal austerity, DESA Working Paper, No.129. http://www.un.org/esa/desa/papers/2013/wp129_2013.pdf. Erişim Tarihi: 02.04.2014.

Birch, K., Mykhenko, V. (2010). Introduction A World Turned Right Way Up. Birch, K. & Mykhenko (Ed.), *The Rise and Fall of Neoliberalism* içinde (s.1-20). London&New York: Zed.

Boratav, K. (2015). Solda Syriza Tartışmaları, *Birgün*. <http://www.birgun.net/haber-detay/solda-syriza-tartismalari-90584.html>. ErişimTarihi: 01.10.2015

Bougrine, H. (2012). Fiscal Austerity, the Great Recession and the rise of new dictatorships, *Review of Keynesian Economics*, Autumn, 109-125. <http://dx.doi.org/10.4337/roke.2012.01.07>

Brand, U., Sekler, N. (2009). Postneoliberalism: catch-all word or valuable analytical and political concept? Aims of a beginning, *Development Dialogue*, 51, 5-13.

Brenner, N., Peck, J., Theodore, N. (2010). After Neoliberalization?, *Globalization*, 7 (3), 327-345.

Broome, Andre (2014). Back to Basics: The Great Recession and the Narrowing of IMF Policy Advice, *Governance*, 1-23.

Cahill, Damien (2011). Beyond Neoliberalism? Crisis and the Prospects for Progressive Alternatives, *New Political Science*, 33(4), 479-492.

Calcagno, A. (2012). Can Austerity work?, *Review of Keynesian Economics*, 1, 24-36. <http://dx.doi.org/10.4337/roke.2012.01.02>

Collinicos, A. (2012). Contradictions of austerity, *Cambridge Journal of Economics*, 36, 65-77.

- Demir, G. (2011). Post Neoliberalizm? Kriz ve Sonrası Üzerine, *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 1-20.
- Dumenil, G., Levy, D. (2007). Neoliberal (Karşı) Devrim. Saad-Filho, A. & Johnston, D. (Ed.), *Neoliberalizm Muhalef Bir Seçki* (Çev. Umut Haskan) içinde (s. 25-41), İstanbul:Yordam.
- Dumenil, G., Levy, D. (2009). Kapitalizmin Marksist İktisadi. Selin Pelek(Çev.). İstanbul: İletişim.
- Franičević, V. (2013). Croatia's Troubled Economy and Society. Bartlett, W. & Uvalic, M. (Ed.), *The Social Consequences of the Global Economic Crisis in South East Europe* içinde (s.75-91), London: LSE Reprographics Department.
- Grabel, I. (2011). Not your grandfather's IMF: global crisis, 'productive incoherence' and developmental policy space, *Cambridge Journal of Economics*, 35, 805-830.
- Griffith-Jones, S., Jolly, R. (2013). Be Outraged by Austerity, *Challenge*, 56 (1), 46-60.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford.
- Harvey, D. (2009). Is This Really the End of Neoliberalism, <http://www.counterpunch.org/2009/03/13/is-this-really-the-end-of-neoliberalism/>. Erişim Tarihi: 28.05.2014
- Hendrikse, R. P., Sideway, J. D. (2010). Commentary Neoliberalism 3.0, *Environment and Planning A*, 42, 2037-2042.
- MCNally, D. (2013). Çöküş, Kemer Sıkma ve Direniş. Panich, L. Albo, G. & Chibber, V. (Ed.), *Ekonomik Kriz ve Sol* (Çev. Umut Haskan) içinde (s.52-79), İstanbul:Yordam.
- Monastiriotes, V. (2013). A Very Greek Crisis, *Intereconomics*, 48 (1), 4-9.
- O'Connor, J. (2010). Marxism and the Three Movements of Neoliberalism, *Critical Sociology*, 36 (5), 691-715.
- Ott, K. (2010). The Crisis in South East Europe-the case of Croatia. Bartlett, W. & Manastiriotes, V. (Ed.), *South Eastern Europe After the Crisis* içinde (s.71-79), London: LSE Reprographics Department.
- Öniş, Z., Kutlay, M. (2012). Küresel kriz ve hakim paradigmanın yeniden üretimi: Fikirler-çıkarlar ek-seninde bir inceleme, *Toplum ve Bilim*, 124, 223-238.
- Peck, J. (2010). Zombie neoliberalism and the ambidextrous state, *Theoretical Criminology*, 14 (1), 104-110.
- Peck, J., Tickell, A. (2002). Neoliberalizing Space, *Antipode A Radical Journal of Geography*, 34 (3), 380-404.
- Peck, J., Theodore, N., Neil Brenner (2009). Postneoliberalism and its Malcontents, *Antipode A Radical Journal of Geography*, 41 (1), 94-119.
- Peet, R. (2011). Inequality, crisis and austerity in finance capitalism, *Cambridge Journal of Region, Economy and Society*, 4, 383-399.
- Saad-Filho, A. (2012). Neoliberalizm Krizde Mi? Yoksa Neoliberalizmin Krizi Mi?. Panich, L. Albo, G. & Chibber, V. (Ed.), *Sosyalist Register 2011 Bu Defaki Kriz* (Çev. Umut Haskan) içinde (s. 268-285), İstanbul:Yordam.
- Sadiku, M., Luljeta, S., Nimete B. (2014). The Financial Crisis in Greece and Its Impact on Western Balkan Countries. Karasavoglou, A. & Polychronidou, P. (Ed.) *Economic Crisis in Europe and the Balkan* içinde (s. 27-38), Switzerland: Springer International.

- Tickell, A., Peck, J. (2003). Making Global Rules Globalization or Neoliberalization. Peck, J. & Henry-Wai, C.Y (Ed.), *Remaking the Global Economy: Economic-Geographical Perspectives* içinde (s.163-181), London:Sage.
- Turner, R. S. (2007). The ‘rebirth of liberalism’: The origins of neo-liberal ideology, *Journal of Political Ideologies*, 12 (1), 67-83.
- UNICEF (2010). Prioritizing Expenditures for a Recovery with a Human Face: Results from a Rapid Desk Review of 86 Recent IMF Country Reports, *Social and Economic Policy Working Briefs*, http://www.escr-net.org/usr_doc/Prioritizing_Expenditures.pdf. Erişim Tarihi: 05.10.2014.
- Voinea, L., Irina, I. (2013). Romania: The Need for a New Development Model. Bartlett, W. & Uvalic, M. (Ed.) *The Social Consequences of the Global Economic Crisis in South East Europe* içinde (s.143-156), London: LSE Reprographics Department.
- Voinea, L. (2013). Revisiting crisis generators in Romania and other new EU member states, *Review of International Political Economy*, 20 (4), 979-1008.
- Yazıcı, B. (2013). güncel sosyal bilimler analizinin sihirli anahtarı: “Neoliberalizm”? *Toplum ve Bilim*, 128, 7-31.
- Zeza, G. (2012). The Impact of Fiscal Austerity in the Eurozone, *Review of Keynesian Economics*, 1, 37-54. <http://dx.doi.org/10.4337/roke>. Erişim Tarihi: 03.01.2012.